

NGHỀ ĐÁNH BẮT HẢI SẢN BẰNG LƯỚI Ở CÙ LAO CHÀM

Trương Hoàng Vinh

Trong mô tả của nhà sư Thích Đại Sán vào cuối thế kỷ XVII, Cù Lao Chàm còn có tên là Cù Lũ (*theo cách phiên âm của Thích Đại Sán từ tiếng dân bản địa*) và là nơi cung cấp nguồn củi, nước dự trữ cho tàu thuyền qua lại và cũng là nơi tránh bão của các tàu thuyền lớn qua lại trên biển Đông. Lúc bấy giờ, cư dân của Cù Lao Chàm có khoảng 300 tráng đinh, chưa kể người già và trẻ con, người dân sống chủ yếu bằng nghề đánh cá, lấy củi, trồng rau. Ngoài ra còn có một số tư liệu cổ khác cũng mô tả ở Cù Lao Chàm có nghề đánh bắt thủy hải sản nhưng không nói rõ cụ thể là nghề gì.

Qua tìm hiểu nhiều người dân cao tuổi ở đây cho thấy: ở Cù Lao Chàm có nghề lưới rùng (*trước năm 1968 có ông Đẹp, ông Cẩn, ông Ri, ông Trần Tân đánh lưới rùng, riêng nghề lưới rùng đã xác định ít nhất có ba đời đánh bắt*), lưới quát, nghề câu tay (*câu khẩu*), nghề lưới bén.... là các nghề đánh bắt thủy hải sản lâu đời, bản địa của Cù Lao Chàm. Đa số các nghề này hoạt động sát bờ (*cách bờ vài chục mét đến vài km*). Lý do là cách đây khoảng 50 năm trở về trước, chưa có phương tiện đánh bắt bằng máy nên chưa thể sử dụng các loại lưới đánh bắt xa bờ. Hiện nay, cũng chưa xác định được ai là tổ nghề đánh bắt hải sản ở Cù Lao Chàm nói chung và nghề lưới nói riêng. Đa số những hộ làm nghề lưới hiện nay có cha mẹ, ông bà từ đất liền tản cư ra Cù Lao Chàm sinh sống vào khoảng từ năm 1964.

Kể từ năm 1964 đến nay (*kể từ khi có đợt di dân lớn đầu tiên từ đất liền ra Cù Lao Chàm*) thì các ngư dân ở Cẩm An, Cẩm Thanh, Cẩm Kim, Cửa Đại, Duy Vinh, Duy Nghĩa, Duy Hải... đã du nhập nhiều nghề đánh cá bằng lưới mới từ đất liền. Cũng trong thời gian cuối những năm 1960, những năm đầu 1970, ghe máy bắt đầu xuất hiện ở Cù Lao Chàm, tạo điều kiện đa dạng hóa nghề lưới ở đây. Các nghề lưới sưa, lưới 2, lưới chuồn, lưới trích, lưới thanh ba,... Theo đó, thì thời gian đánh bắt ở Cù Lao Chàm cũng rộng hơn. Trước đây, với việc đánh cá bằng lưới quát, trũ, lưới rùng kéo gần bờ thì chủ yếu diễn ra vào mùa tháng 8 đến tháng Giêng âm lịch (*có nhóc - sóng lớn, áp di chuyển vào bờ, đánh được nhiều cá, lưới rùng đánh được ít nhất 9 loại cá, các loại cá chủ yếu là cá com, liệt, đở mắt, nhông, ngân, kình, dìa, lác, suốt, hổ...*). Hiện nay, mùa nào đánh lưới đó, mùa từ tháng 3 - tháng 9 đánh lưới 2 (*đánh bắt ít nhất 13 loại cá chủ yếu là cá ngân, má, sòng, hổ, xước, bẹ, ngữ, rựa, chắt, đu, chai, cấn, thu (nhỏ)...*), mùa từ tháng 5 đến tháng 11 đánh lưới trích (*đánh bắt ít nhất 3 loại cá, chủ yếu là cá trích, má, sòng*), mùa từ tháng 11 đến tháng 3 năm sau đánh lưới sưa (*đánh bắt ít nhất 12 loại cá chủ yếu các loại cá thu, thu tù hủ, trảm, cá xác, măng, lằm, thiều (hú), mâm, chang vàng, bè, lỗ, nhám*), mùa tháng 3 - 6 đánh cá chuồn (*đánh ít nhất 4 loại cá, chủ yếu là cá chuồn, cá dỏi, nhói, lười liềm*), mùa tháng 9 đến tháng 4 năm sau

đánh lưới ghe (đánh được ít nhất 6 loại, chủ yếu là ghe, cá chim, cá chai, cá lười trâu, mực, tôm...), cả năm có thể dùng lưới thanh ba đánh cá (đánh được nhiều loại, chủ yếu là cá liệt, cá trích, cá ngân tôn, cua, mực ghe nhỏ)...

Về cự ly đánh bắt, từ chỗ chỉ đánh quanh bờ, cách bờ xa nhất chưa đầy 1km trong thời kỳ trước khi có ghe máy (trước 1960) thì nghề lưới Cù Lao Chàm đã có nghề đánh bắt ở cự ly cách đảo Cù Lao Chàm trên 15 hải lý (nghề lưới vây rút chì), trên 10 hải lý (nghề lưới chuồn)... Nghề lưới sưa ở Cù Lao Chàm có khi đánh bắt ở Sa Huỳnh (Quảng Ngãi), Tam Quan (Bình Định), Hòn Nghê, Hòn Chộ (Đà Nẵng). Tính về độ sâu, có nghề đánh cá ở độ sâu 50, 60m (nghề lưới sưa).

Về phương tiện đánh bắt: Trước đây người ta đánh lưới rùng, lưới quét... bằng ghe chèo, dùng đèn tín hiệu là đèn măng xông (1970), đến nay đã có các phương tiện ghe máy, thuyền

máy công suất hàng chục mã lực. Thuyền lưới sưa - 15cv, thuyền lưới chuồn - 20cv, thuyền lưới rùng - 8cv.

Về tổ chức: Trong các nghề lưới thì nghề lưới rùng, lưới quét đánh bắt sát bờ. Lưới của hai nghề này có hai đầu tay lưới dài hàng chục mét, ở giữa có *đùng* bao để hướng đường, hứng cá và cuối cùng là *đut* để đựng cá. Tính tổng chu vi dàn lưới dài 150m. Khi thả, có một người ở một đầu tay lưới ở trên bờ, sau có kết hợp ghe nhỏ để thả lưới dài dần xuống nước và sau đó đi theo hình vòng cung để tay lưới còn lại lên bờ. Sau đó, những người cầm tay lưới ở hai bên trên bờ kéo lưới dần. Đánh cá bằng lưới rùng, lưới quét thường đánh vào mùa biển động vì lúc này biển động, cá ở ngoài khơi thường di chuyển vào gần bờ để trú ẩn. Hiện nay, do một số bãi biển ở Cù Lao Chàm được sử dụng khai thác du lịch và nguồn cá suy giảm do bị đánh bắt ở ngoài khơi bằng các phương tiện hiện đại nên nghề đánh cá bằng lưới rùng bị suy giảm mạnh.

Đối với nghề lưới rê (gồm các loại lưới có chì nặng, được kéo sát hoặc gần đáy biển, các nghề ở dạng này có lưới 2, lưới thưa...). Đối với nghề lưới sưa đánh cá thu, địa bàn đánh cá xa, có thể là Bình Định, Quảng Ngãi, Đà Nẵng. Đây là loại lưới đánh cá lớn cách xa bờ trên vài km đến vài chục km, đánh vào mùa biển động vì mùa này cá di chuyển vào gần bờ. Đánh vào lúc nước đứng lại (sau khi thủy triều lên, xuống). Về cách ăn chia, cách 30 – 40 năm, lái (chủ phương tiện, lưới) được hưởng 5 phần/10 phần, 5 phần còn lại chia ra làm năm, lái được hưởng công 1, còn 4 phần bạn được hưởng. Hiện nay, lái (chủ phương tiện, lưới) được hưởng 5 phần/10 phần, 5 phần còn lại chia đều cho bạn. Mỗi chuyến đi đánh bắt ít nhất là 4 ngày, lực lượng có ít nhất 5 người, 1 lái, 4 bạn (1 chèo mũi, 2 hoặc 3 người kéo lưới, gỡ cá).

Lưới 2 cũng là một loại 1 lưới rê, đánh ở nước sâu 10 sải, dựa vào rạn (đá, san hô) nơi cá núp để đánh bắt. Mùa đánh bắt vào mùa đông, biển động cá núp vào rạn để đánh. Địa bàn đánh bắt là khu vực biển ở Hòn Dài, Hòn Mồ, Hòn Lá, độ xa cách bờ 2km. Ăn chia 5(lái)/5(chia đều cho các bạn), 1 chuyến đi cần 4 người, 1 lái, 3 bạn, 2 người bủa, 1 người cầm lái, 1 người gỡ cá, đánh từ 3h sáng đến 6h sáng, đánh 3 lần (vác/giác).

Đánh cá bằng lưới chuồn ở Cù Lao Chàm là đánh lưới nổi (không có chì) gần bờ, bủa theo hình vòng cung, đánh từ tháng 3 đến tháng 6 âm lịch hàng năm, gần mặt nước để đón đường đi nổi của cá chuồn. Thường đánh ở Hòn Tai, Mũi Đông Nhân. 1 ghe đi 4 người, 1 lái, 3 bạn.

Lưới trích: đánh ở Hòn Dài, Mũi Đông Nhân, mực nước sâu 20m, đánh

từ tháng 4- 9, đánh tốt vào lúc có nhóc (nhiều sóng), thả lưới theo đường ngang. Đi 3 người, 1 người cầm lái, 2 người bủa, đánh từ 3h30 - 9h sáng thì về nếu vào thời điểm có nhiều cá thì tiếp tục đánh vào lúc buổi chiều. Lưới trích đánh gần bờ.

*** Về quy trình thực hành nghề**

Mỗi nghề lưới có một một số đặc điểm đánh bắt riêng, nhưng nhìn chung các nghề cá có qui trình chung là: Chuẩn bị ngư lưới cụ, xăng dầu, kiểm tra máy móc - xuất bến - đến ngư trường - Neo ghe - Nổ điện - thả bè điện - cá tụ trước giàn điện - kéo bè vào gần ghe - cúp điện - giăng màn - cá đóng - tắt điện - gỡ cá - tiêu thụ - vệ sinh ngư lưới cụ.

*** Về đối tượng đánh bắt của nghề lưới khá đa dạng:** Có nghề đánh bắt với đối tượng rộng, có nghề với tên gọi cũng biết được đối tượng đánh bắt chính của nó. Lưới rùng: các loại cá chủ yếu là cá cơm, liệt, đồ mắt, nhông, ngân, kinh, đĩa, lác, suốt, hổ... Lưới 2: các loại cá chủ yếu là cá ngân, má, sòng, hổ, xước, bẹ, ngừ, rựa, chắt, đu, chai, cấn, thu (nhỏ)... Lưới trích: cá trích, má, sòng. Lưới sưa: cá thu, thu tù hủ, trắm, cá xác, măng, lẫm, thiều (hú), mâm, chang vàng, bè, lỗ, nhám. Lưới chuồn: cá chuồn, cá dòi, nhói, lười liềm. Lưới ghe: ghe, cá chim, cá chai, cá lười trâu, mực, tôm... Lưới thanh ba đánh cá liệt, cá trích, cá ngân tôn, cua, mực ghe nhỏ...

Trong quá trình lao động, những người hành nghề cũng có nhiều kiêng cử. Trong khi đánh bắt không được làm rớt dụng cụ hành nghề xuống biển vì như vậy là động Bà Thủy. Nếu lỡ làm rớt xuống biển thì phải làm hình thê, sắm lễ vật cúng Bà Thủy, cầu mong tạ lỗi và thả hình thê xuống biển. Ngày

xưa, nghề lưới sưa cúng vạn vào ngày 16/11 âm lịch tại miếu có vị trí tại Nhà ông Hưng - Lệ hiện nay. Ngoài ra tất cả các hộ làm nghề lưới đều phải tham gia cúng cầu ngư vào ngày 4/4 âm lịch. Ngoài ra, vào đầu năm cúng xuất hành, có cúng tại bến, rồi mở ghe, đi qua các miếu Hòn Dài cúng, cúng ở nơi đánh bắt.

Hiện nay, theo thống kê của Ủy ban Nhân dân xã Tân Hiệp, nghề lưới hiện có 70 nhân công làm nghề trong đó có nghề lưới chuôn có 1 hộ, nghề lưới rùng có 2 hộ, nghề lưới sưa có 2 hộ, nghề lưới 2 có 8 hộ, còn lại là lưới trích, lưới ghe, lưới thanh ba.

Nhiều ngư dân cho rằng số ngư dân nghề lưới ở Cù Lao Chàm hiện nay so với cách đây 20, 30 năm có nhiều giảm sút. Nguyên nhân chủ yếu là:

+ Do dịch vụ hậu cần nghề cá ở Cù Lao Chàm chưa đảm bảo khiến việc đầu tư tăng cao, do sự khai thác (*ngưòi đánh bắt cá xa bờ muốn ra khơi phải vào Hội An mua xăng dầu, mua đá vớt cá, bổ sung các ngư lưới cụ khác vì ở Cù Lao Chàm chưa có điểm dịch vụ qui mô, vì vậy chi phí đầu tư tăng cao*);

+ Sự đánh bắt triệt để của các phương tiện đánh bắt hiện đại ở ngoài khơi (*tàu giả cào, giả rút, màn com... đánh bắt bằng các phương tiện tầm ngư, định vị tận thu các sinh vật còn rất nhỏ*) làm giảm nguồn cá trong vùng biển gần bờ.

+ Việc đầu tư kinh phí phục vụ đánh bắt gặp nhiều khó khăn mặc dù đã có sự hỗ trợ cho vay vốn của các chương trình khuyến ngư, của ngân hàng.

+ Nguồn nhân lực nghề lưới giảm sút một phần do hiện nay du lịch ở Cù Lao Chàm đang phát triển mạnh đã thu

hút nhân công trong ngành ngư nghiệp với thu nhập cao hơn, điều kiện sống an toàn hơn.

+ Ngoài ra chúng tôi cũng thấy rằng tâm lý ngại vươn lên đánh bắt xa bờ của ngư dân vì tính may rủi trong hoạt động đánh bắt, trong đầu tư chi phí và thu nhập cũng như việc khó khăn trong kêu gọi nhân công (*bạn nghề*)♣